

А. М. Губіна, асп.,

Волинський національний університет імені Л. Українки

ЕМОЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Матеріал присвячено проблемі вивчення загальної емоційної спрямованості студентів технічних спеціальностей. Проведений змістовний аналіз типів загальної емоційної спрямованості майбутнього фахівця системи “людина — техніка” у порівнянні з показниками студентів нетехнічних спеціальностей виступив основою необхідності врахування емоційних особливостей в умовах набуття відповідного фаху.

Ключові слова: емоційна усталеність, загальна емоційна спрямованість, типи загальної емоційної спрямованості.

Соціально-економічні зміни, що відбуваються в нашому суспільстві, вимагають від спеціалістів високої професійної майстерності. Успішність будь-якої діяльності визначається не лише наявністю обов’язкових професійних знань, умінь, але й особистісними особливостями фахівця. Встановлено, що різні рівні психологічної організації людини мають різний ступінь стійкості й мінливості. Якщо ряд соціально-психологічних характеристик особистості зазнає суттєвих змін протягом життя, то психодинамічні (загальна психічна активність) і якісні (модальність та знак домінуючих емоцій) мало змінюються. Тому в ході професіоналізації факт емоційної усталеності (стійкості) стає визначальним фактором становлення молодого фахівця.

Результати аналізу літературних джерел з психології свідчать про те, що проблемі емоційної усталеності особистості присвячено дослідження багатьох учених (С. М. Оя, В. Л. Марищук, Я. Рейковський, Є. О. Мілерян, В. М. Писаренко, К. К. Платонов, Л. М. Аболін, Є. П. Ільїн П. Б. Зільберман, О. О. Чернікова, Л. С. Славіна, Б. Х. Варданян та інші). Різні автори включають у поняття емоційної стійкості різні феномени. Так *емоційна стійкість* розглядається як “стійкість емоцій” і під цим мають на увазі емоційну стабільність, стійкість певного емоційного стану (Є. О. Мілерян, С. М. Оя, О. О. Чернікова); як емоційна “незворушливість”, невразливість (Я. Рейковський, К. К. Платонов, Л. М. Шварц, Л. П. Баданіна); як перевага позитивних емоцій (А. Ольшаннікова, Л. М. Аболін, В. М. Писаренко); як здатність стримувати емоційні реакції, тобто як “сила волі” (О. О. Сиротін, В. М. Смирнов, Г. В. Сухобська); як адаптація до емоційно значущої ситуації (П. Б. Зільберман); як емоційний стан, що визначається залежно від часу його прояву та сили емоційного впливу (Є. П. Ільїн). Головним критерієм емоційної стійкості для багатьох вчених стає ефективність діяльності в емоціогенній ситуації (О. О. Сиротін, В. М. Смирнов, Я. Рейковський та ін.) [5].

Загалом емоційна усталеність є необхідною особистісною рисою, що забезпечує суб’єктові можливість протидіяти небажаному впливові емоцій.

У широкому аспекті емоційна усталеність — це здатність керувати своїми емоціями, зберігати високу працездатність, виконувати складну чи небезпечну роботу без напруження, незважаючи на емоціогенні впливи. Емоційну стійкість можна конкретніше визначити як властивість особистості, що забезпечує гармонійний зв'язок між усіма компонентами діяльності в емоціогенній ситуації, сприяючи її успішному виконанню.

Разом з тим Є. П. Ільїн вважає, що не існує “загальної” емоційної стійкості, а правильно говорити про стійкість особистості до певного конкретного емоціогенного фактора, оскільки до різних емоціогенних факторів ця стійкість буде різною [5, с. 223].

Теза про те, що емоції — одна з форм відображення, пізнання, оцінки об'єктивної дійсності, визнається представниками різних наук, перш за все психологами та філософами. Це вихідне положення у всіх дослідників має загальне уточнення: емоції — особлива, своєрідна форма пізнання і відображення дійсності, так як в них людина виступає одночасно і об'єктом, і суб'єктом пізнання, тобто емоції пов'язані з потребами людини, які є в основі мотивів її діяльності. За Б. Г. Додоновим, емоції як процес є не що інше як діяльність оцінювання інформації про зовнішній та внутрішній світ, яка поступає у мозок і яку відчуття та сприйняття кодують у формі його суб'єктивних образів [4, с. 8]. Діяльність, яка підтримується емоціями людини, протікає, як правило, успішніше, ніж діяльність, до якої вона змушує себе єдиними “холодними доводами глузду” [4, с. 11]. Вчений вказує, що потреба в емоційному наповненні відіграє значну роль серед внутрішніх, спонукаючих нашу цілеспрямовану активність, факторів. Будь-яка діяльність, яку людина виконує не тільки за необхідністю, є для неї цінною і також тим, що задовольняє її потяг до певних переживань. Без цього нема інтересу, нема схильності. І хоча не відчуття насолоди від певного виду діяльності, а почуття “необхідного” спрямовує поведінку працівника в реальному процесі діяльності, однак сам її вибір диктується закріпленим прагненням особистості до певних емоційних станів. Таким чином, Б. Г. Додонов робить висновок, що початково чисто функціональна потреба людини в емоційному насиченні, перетворюючись в прагнення суб'єкта до певних переживань своїх ставлень до дійсності, стає одним з важливих факторів, що визначають емоційну спрямованість її особистості. Цінність одних і тих же переживань для різних осіб ранжується по-різному, тому вченим вводиться в психологічний обіг поняття *загальної емоційної спрямованості* (ЗЕС) [4]. Загальна емоційна спрямованість людини виявляється перш за все у виборі нею найбільш відповідної цій спрямованості сфері діяльності і, якщо вести мову про професійну соціалізацію, у правильному виборі молодою особою професійної діяльності.

Говорячи про спрямованість особистості, варто зазначити, що дане поняття фігурує у роботах багатьох авторів. К. К. Платонов визначає спрямованість особистості як один із компонентів її структури, який включає в себе кілька пов'язаних ієрархією форм: нахили, бажання, інтерес, світобачення, переконання. У спрямованості особистості, підкреслює вчений,

в цілому потрібно розрізняти її рівень, широту, інтенсивність, стійкість та дієвість [10].

У працях Б. Теплова спрямованість особистості розглядається як значима характеристика психології особистості, котра проявляється у її схильності до певної діяльності [11]. Л. І. Божович вказує, що спрямованість особистості є результатом наявності у людини певної структури її мотиваційної сфери. В процесі життя у людини поступово формуються мотиви, які набувають для неї провідного значення і тим самим підпорядковують собі усі інші мотиви. Наявність стійких домінуючих мотивів поведінки і діяльності людини і створює спрямованість її особистості [1]. Але саме Б. Г. Додонов у структурі особистості виокремлює емоційну спрямованість. Він вважає, що емоції виконують основну функцію в характеристиці особистості, і визначає такі типи спрямованості: альтруїстичну, комунікативну, глоричну, праксичну, пугнічну, романтичну, гностичну, естетичну, гедонічну, акзитивну [4]. Вчений звертає увагу на те, що приналежність до одного чи іншого типу матиме вплив на все емоційне життя людини, на ієрархічну організацію якостей її характеру, на контакти з іншими людьми, на смаки, на творчу діяльність, на бачення світу. Б. Г. Додонов висловив припущення, що у співвідношенні з емоційним змістом різних видів діяльності знання типу та загальної структури емоційної спрямованості конкретних осіб могло б допомогти підібрати для них ряд професійних діяльностей, які найбільш відповідають їхній спрямованості. Разом з тим наголошує й на тому, що чіткої приналежності людини тільки якійсь одній професії або сфері життя не існує, з огляду можливості повного або значного співпадання емоційних компонентів предметно різних інтересів.

Цікавою є думка О. П. Саннікової про те, що залежно від різноманіття індивідуальних особливостей майбутніх спеціалістів процес становлення особистості професіонала має велику кількість варіантів. Наближення до кінцевої мети зменшує кількість цих варіантів. Більш точно обирається необхідна та адекватна інформація як відносно професійних знань, так і відносно тих універсальних вимог професій, які висуваються до певних якостей особистості, що належать до різних структурних рівнів. При цьому, якщо професійна діяльність структурує властивості особистості в систему, наближуючи її до професійно-типової, то якісні особливості емоційності (модальність і знак домінуючих емоцій), як встановлено науковцем в дослідженнях, структурують ті ж самі властивості особистості в індивідуальну систему. Ця система в тій чи іншій мірі може відповідати чи не відповідати професійно-типовій, оскільки в силу різноманіття можливих виявлень емоційності, детермінованих різним сполученням базальних емоцій, в силу її генетичної стійкості, у процесі життєдіяльності обираються та закріплюються переважно ті властивості особистості і характеристики діяльності, які, в першу чергу, співпадають з індивідуально-типовими особливостями. Автор робить висновок, що з одного боку у діяльності формуються професійно важливі властивості особистості, з іншого, — конструювання самої діяльності відбувається відповідно з індивідуальними властивостями людини. В результаті стає можливим досягнення однако-

вих результатів різними людьми, які мають індивідуальні особливості і психологічно різні шляхи. Вибір цих шляхів залежить як від зовнішніх (навчання, виховання), так і внутрішніх факторів (індивідуально-типові особливості особистості, емоційна та раціональна регуляція діяльності) [8, с. 186–188].

У соціономічних професіях успішність діяльності, порівняно з іншими професіями, як свідчать дослідження Є. О. Климова, О. П. Саннікової, Р. Д. Каверіної та інших, більшою мірою залежить від особистісних особливостей професіонала. Це пов'язано з тим, що основним змістом діяльності представників професій даного типу є взаємодія з іншими людьми, а процес діяльності та її результат характеризуються високим ступенем невизначеності, що підвищує вимоги, як до компетентності фахівця, так і до його особистості. Характеризуючи спеціальності соціономічного (комунікативного) типу, Є. О. Климов відмічав, що головною їхньою особливістю є “здвоєність предмета праці”, оскільки, з однієї сторони, основний їх зміст полягає у взаємодії між людьми, з іншої — професії цього типу вимагають від людини знань, умінь та навичок в якійсь конкретній сфері виробництва, науки, техніки, мистецтва і т. д. [7]. Схожої думки притримується Р. Д. Каверіна. Представник професії типу “людина-людина” повинен не лише мати вузько професійні знання, але й вміти адекватно сприймати та оцінювати іншу людину; вміти спілкуватися, вступати в соціальний контакт, орієнтуватися в соціальних ситуаціях [6].

Що стосується працівників технічних спеціальностей, то, за даними досліджень Борисової Е. М., їм притаманні такі риси як зниження прагнення до соціальних контактів, практичність, інтерес до інтелектуальних досягнень, відсутність зацікавленості до взаємовідносин з людьми, до спілкування [2].

Фактично ми знову торкаємося теми “фізики” та “лірики”, раціонального та емоційного стилю життя, двох взаємопов'язаних стратегій пізнання — аналітичної та інтуїтивної. Ця різниця, як підсумовує В. А. Семиченко, не залежить від довільного вибору більш привабливої стратегії — вона закладається на анатомо-функціональному рівні, в залежності від домінування правої чи лівої півкулі головного мозку. Півкулі по-різному беруть участь не лише в обробці інформації, але й у створенні загального емоційного фону життєдіяльності. Але не можна говорити про “кращий” чи “гірший” підхід, оскільки обидва незамінні [9, с. 16].

На сьогодні у психології при аналізі систем “людина — техніка”, “людина — людина” людина розглядається не як механічний додаток до системи, а як її центральна ланка. Людина завжди приносить свої індивідуальні особистісні якості в навчальний процес і трудову діяльність, тому знання і врахування таких якостей — необхідна умова її успішного навчання і адаптування до професійної діяльності. Врахування особистісних тенденцій окремих типів загальної емоційної спрямованості сприятиме майбутній успішній професійній діяльності фахівця, прояву творчого потенціалу, оскільки людина здатна виявляти його лише стосовно того, що її глибоко емоційно зачіпає. Як зазначає Б. Г. Додонов, часто в одній і тій же діяль-

ності достатнє задоволення можуть знайти різні типи загальної емоційної спрямованості з огляду на різноманітність емоційного складу багатьох діяльностей, тобто кожному типу відповідає не якась одна професія, а цілий їх спектр [3, с. 108].

Виходячи з усього вищевикладеного ми припустили, що загальна емоційна спрямованість, будучи достатньо стійкою характеристикою, є важливим психологічним фактором професійної соціалізації.

Метою даного дослідження стало визначення типу чи групи типів загальної емоційної спрямованості як професійно важливого фактора структури особистості студентів технічних спеціальностей.

Відповідно до мети дослідження нами було поставлене завдання виявити типи загальної емоційної спрямованості представників технічних спеціальностей та провести порівняльний аналіз цих показників із студентами нетехнічних спеціальностей.

Для вирішення поставлених завдань було проведено емпіричне дослідження, у якому брали участь 148 студентів технічних спеціальностей Луцького національного технічного університету (автомобільний транспорт, автомобілі і автомобільне господарство, прилади точної механіки, обладнання переробних виробництв, комп'ютерні системи та мережі, електротехнічні системи електропостачання) та 83 особи, спеціальності яких не належать до технічного профілю (психологія, фінанси, облік та аудит, менеджмент) Луцького національного технічного університету та Волинського національного університету ім. Лесі Українки у віці від 17 до 20 років.

У дослідженні використовувалась методика: "Діагностика емоційної спрямованості особистості" Б. Г. Додонова. Дані заносились в електронну базу та проходили статистичну обробку та аналіз у пакетах EXCEL та STATISTICA for Windows.

Результати проведеного дослідження показали, що представники технічних спеціальностей не відрізняються від студентів спеціальностей нетехнічного профілю за практичним типом загальної емоційної спрямованості, який пов'язаний з багатством та своєрідністю більшості продуктивних, суспільно корисних видів діяльності (рис.).

Як відомо, в як найбільш цінного емоційного компонента діяльності виступають спрямованість до цілі та емоційна захопленість просуванням в напрямку до неї, задоволення від руху вперед, від досягнень на цьому шляху. Отже, менша вимогливість до виду занять, а більше очікування відчутного корисного результату, захопленість діяльністю, що приносить бажані результати, притаманні як представникам технічних, так і нетехнічних спеціальностей з переважаючим практичним типом ЗЕС ($p=0,8$).

Спираючись на результати статистичної обробки даних, можна зазначити про відсутність значимої різниці серед двох груп представників вищезгаданих спеціальностей стосовно альтруїстичного ($p=0,06$), глоричного ($p=0,4$) та пугнічного ($p=0,05$) типів загальної емоційної спрямованості.

Відмінності зафіксовані при аналізі даних комунікативного ($p=0,01$) та гедонічного ($p=0,01$) типів загальної емоційної спрямованості студентів технічних та нетехнічних типів спеціальностей. Тестовані групи сту-

дентів по-різному поведуть себе у ситуаціях, пов'язаних із спілкуванням з людьми, оскільки для студентів нетехнічних спеціальностей важливий будь-який позитивний емоційний контакт з іншими людьми, а “технарі” ж не мають такого бажання ділитися думками і переживаннями з іншими особами.

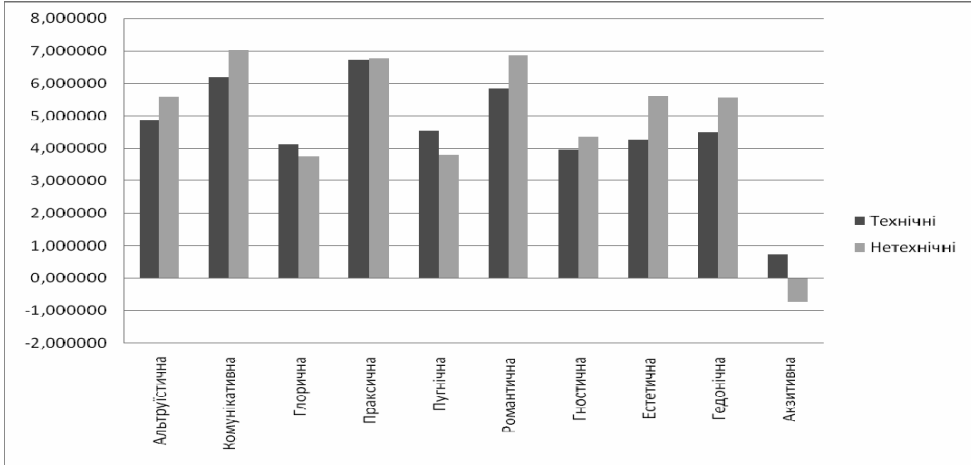

Рис. Середньогруповий розподіл показників типів емоційної спрямованості студентів технічних та нетехнічних спеціальностей

Дані, одержані стосовно романтичного ($p=0,009$) та акзитивного ($p=0,009$) типів ЗЕС, вказують, що представники технічних та нетехнічних спеціальностей суттєво відрізняються. Деяко більше задоволення від накопичення (колекціонування) будь-чого одержують студенти технічних спеціальностей. Тут важливо відмітити своєрідне почуття задоволеної пристрасті від придбаного, самоцілі набутого.

Романтична спрямованість як прагнення до таємничого, незвичного, хвилююче-загадкового, екзотичного більш виражена у студентів нетехнічних спеціальностей. Романтичний тип близький гностичному своєю пізнавальністю, пошуковою скерованістю, але не рівнозначний йому. Для “гностика” важливе розв’язання складної задачі, задоволення від процесу досягнення когнітивної гармонії, усунення суперечностей в мисленні. У дослідженні не виявлено суттєвих відмінностей серед представників гностичного типу ЗЕС технічних та нетехнічних спеціальностей ($p=0,3$).

Разом з тим отримані дані дають можливість провести аналіз загальної емоційної спрямованості за ступенем їхнього вираження для представників технічних (праксична, комунікативна, романтична, альтруїстична, пугнічна, гедонічна, естетична, глорична, гностична, акзитивна) та нетехнічних (комунікативна, романтична, праксична, естетична, альтруїстична, гедонічна, гностична, пугнічна, глорична, акзитивна) спеціальностей.

Таким чином, результати дослідження дають змогу дійти висновку про те, що загальна емоційна спрямованість студентів технічних спеціальностей

тей є одним з важливих факторів професійного становлення особистості, оскільки змістовний аналіз її типів безпосередньо вказує на приналежність до класу професій “людина — техніка”. Водночас слід відмітити, що чіткої спрямованості людини тільки на якусь одну професію або сферу життя не існує, з огляду на перші три переважаючі позиції типів ЗЕС як для технічних, так і нетехнічних спеціальностей, що, на нашу думку, надає можливість обирати спеціальність на стику класів професій “людина — людина” та “людина — техніка” та запобігатиме виникненню небажаних негативних емоцій стосовно професійної діяльності.

Література

1. Божович Л. И. Психологические закономерности формирования личности в онтогенезе // *Вопр. психологии.* — 1976. — №6. — С. 45–53.
2. Борисова Е. М. О роли профессиональной деятельности в формировании личности // *Психология формирования и развития личности / Под ред. Л. И. Анциферовой.* — М., 1981 — С. 159–177.
3. Додонов Б. И. В мире эмоций. — К.: Политиздат Украины, 1987. — 140 с.
4. Додонов Б. Г. Эмоция как ценность. — М.: Политиздат, 1978. — 272 с. (Над чем работают, о чем спорят философы)
5. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. — СПб.: Питер, 2001. — 752 с: ил. — (Серия “Мастера психологии”).
6. Каверина Р. Д. Психологическая систематика профессий типа “человек — человек” в целях профессиональной ориентации: Автореф. дис. ... канд. психолог. наук. — Л., 1981. — 19 с.
7. Климов Е. А. Введение в психологию труда. — М.: Изд-во МГУ, 1988. — 197 с.
8. Саннікова О. П. Феноменологія особистості: Вибрані психологічні праці. — Одеса: СМІЛ, 2003. — 256 с.
9. Семиченко В. А. Психологія емоцій. — К.: Магістр-S, 1998. — 128 с.
10. Платонов К. К. О системе психологии. — М.: Мысль, 1972. — 216 с.
11. Теплов Б. М. Избранные труды: В 2 т. — М., 1985. — Т. 2. — 357 с.

А. М. Губина

Волынский национальный университет имени Л. Украинки

ЭМОЦИОНАЛЬНАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Резюме

Материал посвящен проблеме изучения общей эмоциональной направленности студентов технических специальностей. Проведенный содержательный анализ типов общей эмоциональной направленности будущего специалиста системы “человек — техника” в сравнении с показателями студентов нетехнических специальностей выступил основой необходимости принятия во внимание эмоциональных особенностей в условиях приобретения определенной специальности.

Ключевые слова: эмоциональная стойкость, общая эмоциональная направленность, типы общей эмоциональной направленности.

A. M. Hubina, postgrad. stud.
Volyn L. Ukrainka State University

**EMOTIONAL ORIENTATION OF PROFESSIONAL FORMATION
OF STUDENTS OF ENGINEERING SPECIALIZATION**

Summary

Material covers the problem of general emotional orientation of students of engineering specialization. The types of general emotional orientation of future specialist of the system “human — technology” in comparison with “non-engineering” specializations are analyzed. The analysis is the basis of necessity of taking into consideration emotional characteristics in professional training.

Key words: emotional firmness, general emotional orientation, types of general emotional orientation.